

УДК 159.923.2 – 053.5

**Psychology of fears of six-year-old students at the primary stages of school
education**

**Психологія страхів шестирічних школярів на початкових етапах навчання
в школі**

Nina Atamanchuk

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of General, Age and Applied Psychology, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

Атаманчук Ніна Михайлівна

Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ORCID ID 0000-0023-8332-0756

e-mail – nina.atamanchuk@gmail.com

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Poltava, May Day Avenue, 24, 36011

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, Першотравневий проспект, 24, 36011

Abstract

The article is related to the theoretical analysis of the psychology of children's fears and empirical research aimed at identifying, clarifying, and receiving additional information about the causes of fears of six-year-old students. The purpose of the research is to identify and analyze the causes that may provoke fears of six-year-old students of the first grade, to offer parents methods of providing psychological assistance to children. Several research methods have been used. Theoretical: theoretical analysis, synthesis, comparison, generalization, systematization; empirical: art therapy technique, test, individual conversations. In particular, the following research methods have been used: drawing technique of art therapy designed to identify the causes that provoke children's fears; test «Fears in houses» (according to M. A. Panfilova) for conducting the diagnosis of fears; individual interviews were carried out

to find out what the children were afraid of. It has been determined that the greatest fear of six-year-old boys is the fear of death and physical injury. Girls are most of all afraid of injections and doctors, as well as of height, depth, confined spaces. Both boys and girls are afraid of animals, disease, nightmares. It has been established that the most common fears among the six-year-old pupils are: natural (biological) – those related to the threat to the life of the child; social – fear and apprehension about changing their social status and internal – generated by the imagination, fantasy of the child. A guide for parents on how to avoid fears in six-year-old children at the primary stages of school education has been compiled. The use of art techniques to overcome children's fears has been proposed. It has been emphasized that creative ways of self-expression should be aimed at the development of child's relationship with himself and the external world. The relevance of using drawing techniques to diagnose and tackle the fears of six-year-old students of the first grade has been justified. It is noted that children's fears require the most careful examination and the earliest elimination in order to prevent the emergence of neurosis as a mental illness of the child at the primary stages of school education. The importance of modifying the work on eliminating children's fears at the initial stages of school education is noted.

Keywords: fear; six-year-old students; art techniques; drawing technique; fairy-tale technique.

Анотація

Стаття пов'язана з теоретичним аналізом психології страхів дітей та емпіричним дослідженням спрямованим на виявлення, уточнення та отримання додаткових відомостей про причини страхів шестирічних школярів. Мета дослідження виявити та проаналізувати причини, які можуть провокувати страхи у першокласників шестирічного віку, запропонувати батькам форми психологічної допомоги дітям. Використано ряд методів дослідження. Теоретичні: теоретичний аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація; емпіричні: аналіз результатів продуктивної діяльності дітей, тест, індивідуальні бесіди. Зокрема, було використано методики дослідження: арт-терапевтичну малюнкову техніку призначену для виявлення причин, які

провокують дитячі страхи; тест «Страхи в будиночках» (за М. А. Панфіловою) для діагностики страхів; проводили індивідуальні бесіди, під час яких з'ясовували, чого бояться діти. Виявлено, що шестирічні хлопчики мають найбільший страх перед смертю, фізичними ушкодженнями. Дівчатка найбільше бояться уколів, лікарів, а також висоти, глибини, замкнутих просторів. Як у хлопчиків так і в дівчаток проявляються страхи тварин, хвороби, страшних снів. Встановлено, найбільш поширеними страхами у шестирічних школярів є: природні (біологічні) – ті, що пов'язані із загрозою життю дитини; соціальні – боязнь і побоювання за зміну свого соціального статусу та внутрішні – породжені фантазією, уявою дитини. Укладено пам'ятку для батьків як уникнути страхів у шестирічних дітей на початкових етапах навчання в школі. Запропоновано використання арт-технік у подоланні дитячих страхів. Наголошено, що творче самовираження має спрямовуватися на розвиток дитиною відносин з самою собою та оточуючим світом. Доведено доцільність використання малюнкової техніки з метою діагностики та корекції страхів шестирічних першокласників. Відмічено, що дитячі страхи заслуговують найуважливішого вивчення та найбільш раннього усунення з метою попередження появи неврозів, як психічного захворювання дитини на початкових етапах навчання у школі. Зазначено важливість удосконалення роботи з позбавлення дитячих страхів на початкових етапах навчання у школі.

Ключові слова: страх; шестирічні школярі; арт-техніки; малюнкова техніка; казко-техніка.

Вступ. З приходом шестирічних малят до закладу середньої освіти відбувається зміна соціальної ситуації розвитку, починає підвищуватися відповідальність дитини та рівень вимог, що висуваються до неї з боку учителя, батьків – все це сприяє появі різних видів страхів. Нажаль, поява страхів шестирічних дітей у більшості випадків – прогалини близьких дорослих. Як відомо, страх – це реакція на небезпеку, загрозу. Діти шестирічного віку вже досить розумні, багато чого знають, у тому числі, про справжні небезпеки.

Для того щоб впливати на дитину і допомогти перебороти страх, близьким дорослим потрібно знати, де страх є природньою реакцією дитячого організму, а де справді варто розібратися з його причинами.

Отже, щоб допомогти шестирічним дітям у подоланні страхів, необхідно знати природу страху, яку функцію він виконує, чого найбільше бояться діти і чому, як попередити їх у дітей на початкових етапах навчання у школі та, що зробити, якщо страхи вже є.

Сьогодні про проблему страхів багато говорять і пишуть, тому що страх заважає дитині повноцінно жити, успішно навчатися, розвиватися як особистість.

Для конкретизації поняття «страх» представимо висвітлення поняття науковцями (табл. 1).

Таблиця 1

Сутність поняття «страх»

Визначення сутності поняття «страх»	Джерело
Результат тривоги та мислення (М. Литвак)	(Литвак М., 1995)
Відображення в свідомості людини конкретної загрози для її життя і благополуччя (Р. Овчарова)	(Овчарова Р., 1996)
Це прояв природного рефлексу, пасивно-оборонної реакції з легким гальмуванням кори великих півкуль (І. Павлов)	(Петровский А., Ярошевский М., 1985)
Вроджена емоція, яка з'являється з моменту народження (Дж. Уотсон)	(Томчук С.М., Томчук М.І., 2018)
Це стан афекту – поєднання певних відчуттів ряду задоволення-незадоволення... (З. Фройд)	(Фройд З., 2016)
Емоційний стан, який виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда і спрямований на джерело дійсної і уявної небезпеки (Ю. Неймер, О. Петровский, М. Ярошевский)	(Климанова Ю., 1999)

Отже, не дивлячись на те, що проблему страхів досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, наразі, не існує єдиного і загальноприйнятого визначення

поняття «страх». Проаналізувавши різні підходи до поняття страху, вважаємо, що І. Павлов найбільш повно і точно аналізує поняття страху. Тому в своїй роботі ми спиралися на це визначення.

Дитячі страхи заслуговують найуважнішого вивчення та найбільш раннього усунення з метою попередження появи неврозів, як психічного захворювання дитини на початкових етапах навчання у школі.

Ми поставили мету виявити та проаналізувати причини, які можуть провокувати страхи у першокласників шестирічного віку, запропонувати батькам форми психологічної допомоги дітям.

Методи. Нами було використано ряд методів дослідження. Теоретичні: теоретичний аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація; емпіричні: аналіз результатів продуктивної діяльності дітей, тест, індивідуальні бесіди. Зокрема, було використано методики дослідження: арт-терапевтичну малюнкову техніку призначену для виявлення причин, які провокують дитячі страхи. Дітям пропонувалося намалювати те, чого вони найбільше бояться; тест «Страхи в будиночках» (О. Захаров, модифікація М. Панфілової) для діагностики страхів; проводили індивідуальні бесіди, під час яких з'ясовували, чого бояться діти. Дитині пропонували послухати пропозицію: найбільше я боюся...; основні причини покарання...; за провину найчастіше дістається від...; засоби покарання...; хочу щоб на світі не було... і відразу, не замислюючись, вибрати запропонований варіант, або дати свій варіант відповіді.

Під час проведення емпіричного дослідження ми дотримувалися етичних принципів, а саме: враховували етичні та психологічні наслідки для учасників досліджень; інформували батьків про цілі дослідження та отримали їх згоду; учасники експерименту в будь-який момент мали можливість відмовитися від подальшої роботи; отримані дані є конфіденційними; дбали про захист учасників дослідження від фізичної та психологічної шкоди як під час проведення досліджень, так і тої, що виникла в їх результаті.

Результати. Дослідження проводилося у 2021 році на базі Полтавських загальноосвітніх шкіл I-III ступенів. У ньому брали участь 120 шестирічних учнів (60 хлопчиків та 60 дівчаток).

Подамо аналіз емпіричного дослідження.

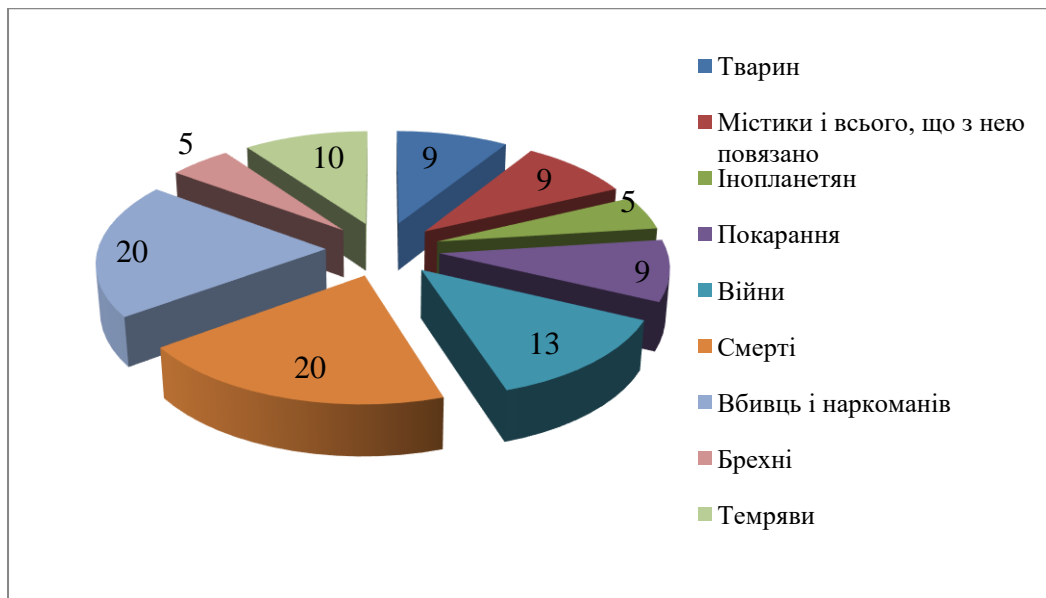
Так, результати малюнкової техніки засвідчили, що як дівчатка (58%) так і хлопчики (42%) бояться смерті власної та близьких рідних. Таку відсоткову відмінність можна пояснити тим, що у дівчаток більш розвинений інстинкт самозбереження порівняно з хлопчиками. Дівчатка бояться інфекційних хвороб, лікарів, війни, пожеж, тварин, батьків, запізнення в школу, покарання. Хлопчики – інфекційних хвороб, болю, пожеж, замкнутого простору. 90% відсотків досліджуваних дітей мають певні страхи і лише 10 % малят стверджують, що нічого не бояться.

Отже, діти шести років, які починають навчання у школі бояться хвороб, смерті та всього того, що спричинює захворювання (різних інфекції, поганого самопочуття тощо) – це пов'язано з епідемією COVID-19.

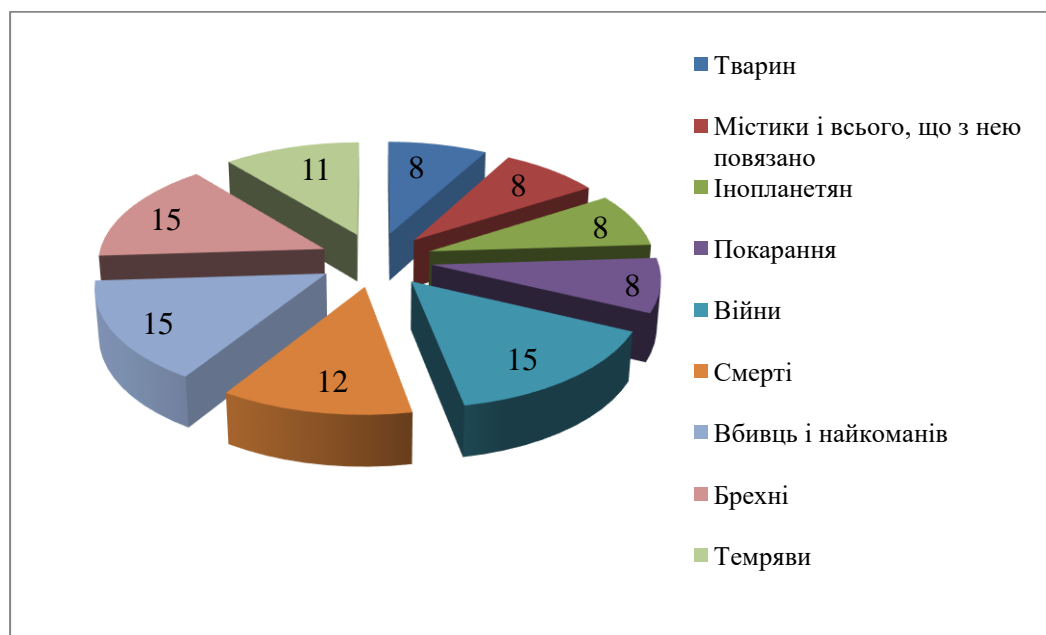
Проаналізуємо результати тесту «Страхи в будиночках» (О. Захаров, модифікація М. Панфілової) та індивідуальних бесіди з шестирічними дітьми. На питання «Найбільше я боюся...?» (рис.1) серед хлопчиків отримано такі відповіді: «смерті» – 20%; «вбивць і наркоманів» – 20%; «війни» – 13%; «темряви» – 10%; «тварин» – 9%; «покарання» – 9%; «містики і всього, що з нею пов'язано» – 9%; «інопланетян» – 5%; «брехні» – 5%.

Відзначимо, що найбільше дівчатка бояться (рис.2): «війни» – 15%; вбивць і наркоманів» – 15%; «брехні» – 15%; «смерті» – 12%; «темряви» – 11%; найменше бояться «тварин, інопланетян, містики і всього, що з нею пов'язано та покарання» – 8%.

Рис.1. Результати опитування шестирічних-першокласників (хлопчиків) з питання «Найбільше я боюся...?» у % від загальної кількості досліджуваних

Рис.2. Результати опитування шестирічних-першокласників (дівчаток) з питання «Найбільше я боюся...» у % від загальної кількості досліджуваних

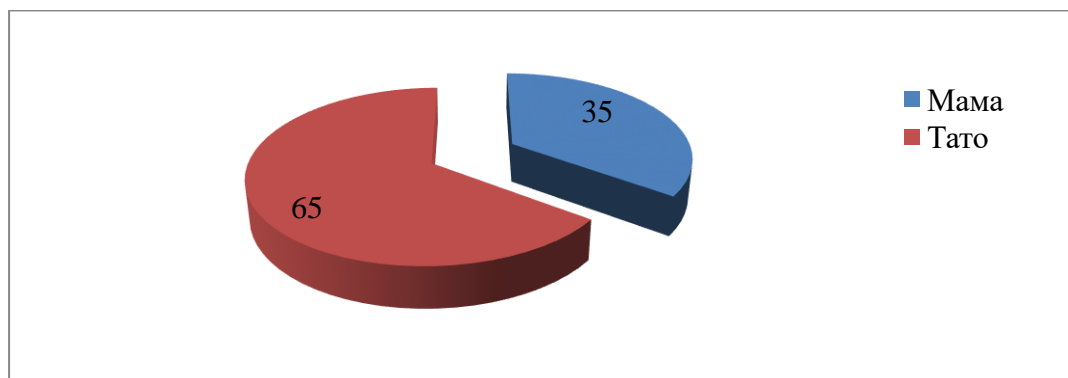
Отже, шестирічні-першокласники як хлопчики так і дівчатка мають найбільший страх перед смертю, вбивцями і наркоманами, війною. Це очевидно, адже в шість років діти розуміють, що життя не нескінченне, що люди народжуються та помирають і це стосується кожної людини.

Переконані, те наскільки виражається страх у шестирічних-першокласників залежить від індивідуальних особливостей їх психічного розвитку та конкретних соціальних умов, в яких формується особистість дитини.

Батьки повинні пам'ятати про те, що страх підриває впевненість дитини в собі, рішучість у діях і вчинках, наполегливість у досягненні поставленої мети. Без віри в себе саму дитина на початкових етапах навчання у школі не зможе бути успішною.

На питання «За провину дістається?» (рис.3) отримано такі відповіді: хлопчикам за провину дістається від тата – 65 %, а від мами – 35%.

Рис.3. Результати опитування шестирічних-першокласників (хлопчиків) з питання «За провину дістається?» у % від загальної кількості досліджуваних

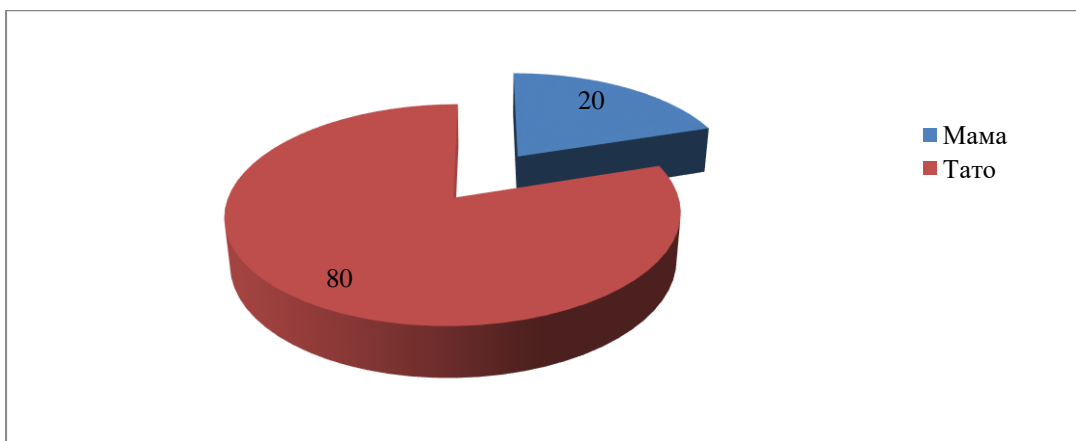
Дівчаткам за провину дістається (рис.4) від тата – 80 %, а від мами – 20%.

Наші спостереження дають підстави стверджувати, що передумовою появи страху в шестирічних дітей є методи виховання батьків.

Близькі рідні повинні пам'ятати про те, що дитина шестирічного віку не є впевненою у собі, а тому в неї з'являється страх бути недостойною своїх батьків та страх бути невдахою в школі. Проблеми дитячих страхів не існує у тих батьків, які впевнено і в той же час гнучко ведуть себе по відношенню до дітей. Надзвичайно важливо для успішної адаптації до навчання у школі формувати у дітей упевненість в собі, активність та допитливість, самостійність.

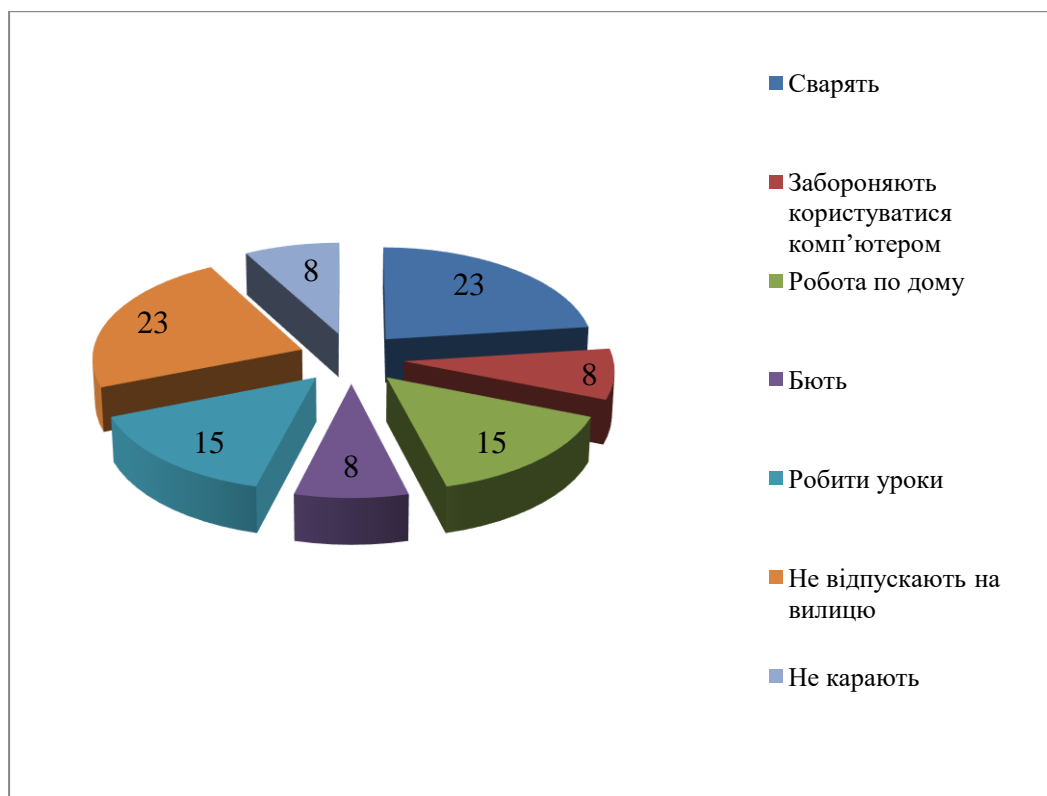
Рис.4. Результати опитування шестирічних-першокласників (дівчаток) з питання «За провину дістається?» у % від загальної кількості досліджуваних

На питання «Засоби покарання» (рис.5) серед хлопчиків отримано такі відповіді: «сварять» та «не відпускають на вулицю» – 23%; «робота по дому», а також «виконання уроків» – 15%; засобами покарання 8% хлопчиків виділяють «заборони користуватися комп'ютером та фізичні покарання». Є серед хлопчиків (8%) й такі, яких не карають.

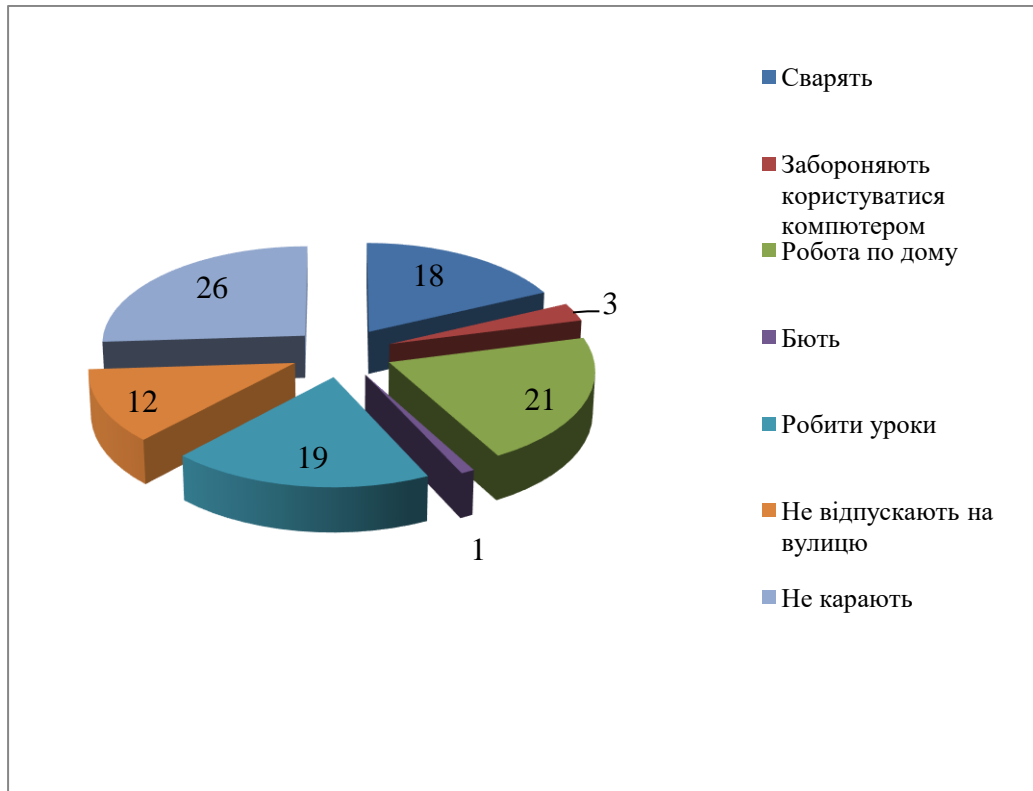
Рис.5. Результати опитування шестирічних-першокласників (хлопчиків) з питання «Засоби покарання?» у % від загальної кількості досліджуваних

Серед дівчаток на питання «Засоби покарання» (рис.6) отримано такі відповіді: «робота по дому» – 21%; «виконання уроків» – 19%; «сварять» – 18%;

«не відпускають на вулицю» – 12%; «забороняють користуватися комп'ютером» – 3%; «фізичні покарання» – 1%. Дівчаток (26%) не карають.

Рис.6. Результати опитування шестирічних-першокласників (дівчаток) з питання «Засоби покарання?» у % від загальної кількості досліджуваних

Батьки повинні пам'ятати про те, що більше схильні до страхів діти, яких дорослі часто сваряться. Дитина відчуває себе безпорадною, а часто і винуватою. Саме почуття безпорадності та провини дуже часто перероджуються в почуття страху. На початкових етапах навчання дитини у школі надзвичайно важливі довірливі відносини з близькими рідними та відсутність конфлікту.

Від того, чи зможуть батьки і педагоги зрозуміти дитину, і відповідно до цього змінити свої стосунки, залежатиме той позитивний емоційний контакт, який є основою психічного здоров'я дитини, яка починає навчання в школі.

Погоджуємося з думкою О. Захарова, що сімейні відносини, такі як потурання, непослідовність вчинків, негативне або занадто вимогливе ставлення до дитини, породжують в ній тривогу і далі формують ворожість до світу або відповідний страх (Захаров О., 1995: 59).

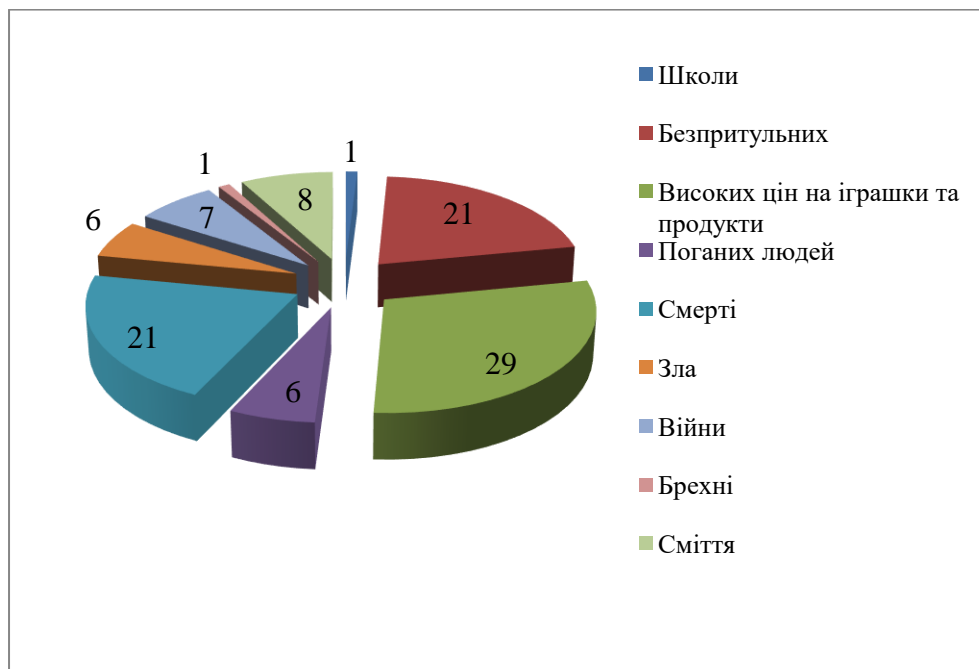
Шестирічні діти, які не знаходять порозуміння з близькими дорослими схильні до тривоги, стресу, що веде до формування у них страху.

Переконані, те наскільки виражається страх у дитини залежить від індивідуальних особливостей її психічного розвитку і конкретних соціальних умов, в яких відбувається формування особистості.

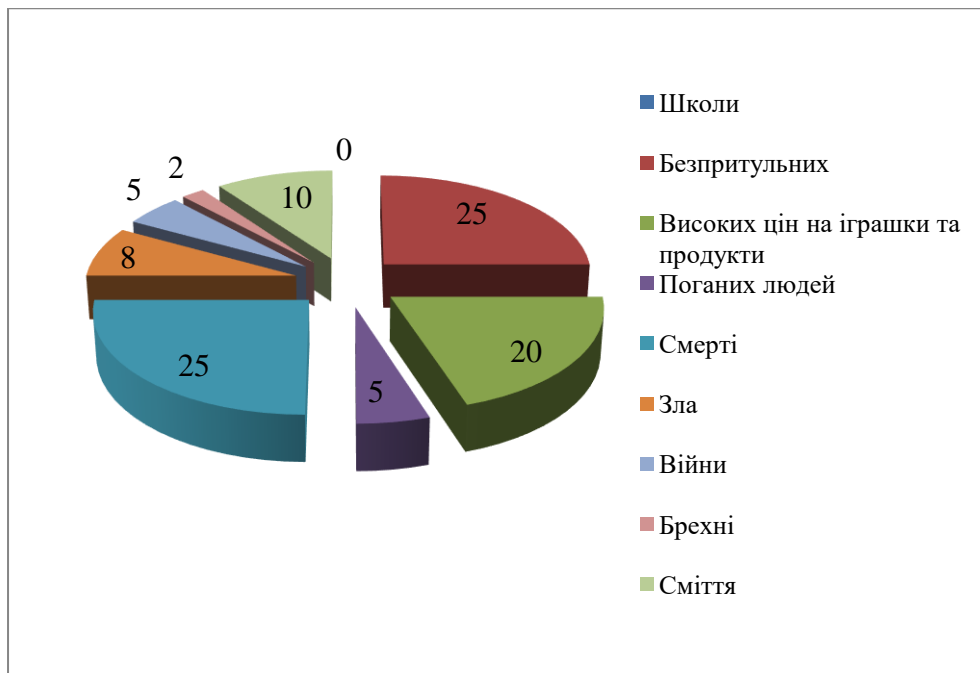
На питання «Хочу, щоб на світі не було...?» (рис.7) серед хлопчиків отримано такі відповіді: «високих цін на іграшки та продукти» – 29%; «смерті» та «безпритульних» – 21%; «сміття» – 8%; «війни» – 7%; «зла» та «поганих людей» – 6%; «школи» та «брехні» – 1%.

Серед дівчаток на питання «Хочу, щоб на світі не було...?» (рис.8) отримано такі відповіді: «смерті» та «безпритульних» – 25%; «високих цін на іграшки та продукти» – 20%; «сміття» – 10%; «зла» – 8%; «війни» та «поганих людей» – 5%; «брехні» – 2%. Жодна дівчинка не хоче, щоб на світі не було школи.

Рис. 7. Результати опитування шестирічних-першокласників (хлопчиків) з питання «Хочу, щоб на світі не було...?» у % від загальної кількості досліджуваних

Рис. 8. Результати опитування шестирічних-першокласників (дівчаток) з питання «Хочу, щоб на світі не було...?» у % від загальної кількості досліджуваних

Таким чином, найбільш поширеними страхами у шестирічних школярів є: природні (біологічні) – ті, що пов'язані із загрозою життю дитини; соціальні – боязнь і побоювання за зміну свого соціального статусу та внутрішні – породжені фантазією, уявою дитини.

Нижче наведемо пам'ятку для батьків як уникнути страхів у шестирічних дітей на початкових етапах навчання в школі:

- заздалегідь готуйте дитину до школи;
- заохочуйте розвиток самостійності, нехай малюк відчує, що він багато вміє, знає;
- не лякайте дитину казковими персонажами, поліцією, лікарями тощо;
- запропонуйте дитині придумати казку у якій злі герої стануть добрими;
- знаходьте більше часу для спільного відпочинку всією родиною;
- ніколи не зачиняйте малюка в темній незнайомій кімнаті;
- не висувайте дітям завищені вимоги, не здійснюйте на них моральний тиск;
- підвищуйте самооцінку малюка;
- сприймайте дитину такою, якою вона є;
- обнімайте (тілесний контакт) свою дитину;
- не ігноруйте дитячий страх та не соромте;
- не показуйте власних переживань та страхів;

- дозволяйте дитині якомога більше майструвати, гуляти, бігати, частіше запрошуйте в гості її друзів-однолітків;
- використовуйте арт-практики для зняття напруги;
- не допускайте черезмірної опіки та ізоляції від ровесників;
- не намагайтеся скрізь встигнути рівною мірою (н-лад, в англійській, музичній, художній, комп'ютерній школах), що часто веде до психічного перевантаження;
- пам'ятайте, що більш за все схильні до розвитку страхів діти з добре розвиненою уявою, емоційно-чуттєві та вразливі.

Переконані, арт-техніки є потужним засобом роботи з дитячими страхами. Адже основою арт-технік є мистецтво – діяльність, що розкриває дійсність у конкретно-чуттєвих образах. Використання арт-технік сприяє вираженню емоцій, почуттів, розкриттю творчого потенціалу. Творче самовираження має спрямовуватися на розвиток дитиною відносин з самою собою та оточуючим світом (Яланська С., Атаманчук Н., 2021: 22).

Під арт-практиками ми розуміємо інноваційну освітню технологію, що поєднує прийоми, які необхідно здійснити для активізації внутрішніх ресурсів особистості та підвищення її адаптаційних здібностей за допомогою мистецтва (Атаманчук Н., 2021: 36).

Дієвими методами корекції страхів шестирічних першокласників є малюнок терапія та казко-техніка. Ми виходили з того, що у шестирічному віці у дітей особливо виражене прагнення малювати та фантазувати.

Алгоритм психокорекційної казки: «підбір героя, близького дитині за статтю, віком, характером; опис життя героя у казковій країні так, щоб дитина помітила схожість зі своїм життям; перенос героя в проблемну ситуацію, схожу на реальну ситуацію дитини, і приписування герою всіх переживань дитини; пошук героєм казки виходу з проблемної ситуації; усвідомлення героєм казки своєї неоптимальної поведінки і визначення шляху для змін» (Кузнецов М., Бабарикіна І., 2012: 89).

Казко-терапія дозволяє у реальному житті навчитися керувати страхами, тривогою... (Замелюк М., Магдисюк Л., Ольхова Н., 2018).

Батьки можуть запропонувати дитині придумати казку з хорошим кінцем, у якій вона смілива, відважна, хоробра (якщо дитина вміє писати – нехай напише сама, а якщо не вміє писати то записує дорослий).

Важливе обговорення казки вигаданої дитиною. Можна запитати малюка: «Чого боїться головний герой?; Як йому перебороти страх?; Хто йому допоможе?; Що потрібно зробити, щоб перебороти страх? тощо».

І на останок запропонуйте дитині порвати записану казку на дрібні клаптики, і тим самим позбутися страхів.

Образотворче мистецтво дозволяє виражати свої почуття лінією, кольором, формою, малюнком, відчутти себе художником, зрозуміти свій творчий потенціал, змінити самооцінку і взаємовідносини з оточуючим світом (Атаманчук Н., 2015: 13).

Так, наприклад, арт-терапевтична техніка «Шлях до успіху» (розроблена С.Яланською та модифікована Н. Атаманчук) допоможе шестирічній дитині у подоланні страху.

Завдання: намалюй (зліпи, побудуй) шлях до подолання страхів для свого героя з безліччю перешкод. Героєм може бути сам учень, інша людина або казковий персонаж. У героя обов'язково повинна бути мета – навіщо він долає всі ці труднощі (позбутися страху). Коли малюнок закінчено, важливо обговорити кожен перешкоду: як саме герой зможе її подолати. Важливо, щоб герой сам долав їх (ліз, стрибав, плив, бився) і не користувався казковими способами начебто чарівної палички або шапки-невидимки. Добре, якщо учні зможуть придумати 2-3 способи подолання кожної перешкоди.

Підведення підсумків. Кожен із учасників висловлює думку про результати (Яланська С., Атаманчук Н., 2017).

Батьки можуть проводити зі своїми дітьми малюнкову терапію. Дитині пропонують аркуш паперу й кольорові олівці, фломастери, фарби (за бажанням). Темі для малювання: «Що страшне мені сниться?», «Чого я боюся вдень?», «Що було зі мною найгірше?»; «Чого/кого я боюся найбільше?» тощо.

Після закінчення малювання попросіть дитину розповісти про те, що вона намалювала, тобто вербалізувати свій страх.

Зверніться до дитини із запитаннями «Чи важко було малювати малюнок?»; «Який настрій у страху?»; «Що потрібно зробити, щоб позбутися страху? тощо.

Запропонуйте порвати малюнок на дрібні клаптики та позбутися страхів.

Отже, придумуючи казку, малюючи, дитина дозволяє внутрішнім ресурсам змінити напрямок із деструктивного на конструктивний процес особистих змін та безболісно зустрічається з деякими страхами, що травмують.

Дискусії. Заслуговує на увагу дослідження О. Захарова щодо причин виникнення страхів у дітей дошкільного віку, серед яких: велика кількість заборон з боку батьків тієї ж статі чи повна свобода дошкільника, дарована батьками іншої статі; психологічні травми такі, як переляк, що загострюють вікову чутливість дітей до тих чи інших страхів; психологічне «зараження» страхами у процесі безпосереднього спілкування з однолітками та дорослими (Захаров О., 2000).

Вивчено особливості страхів у дітей та доведено їх існування на одному рівні до вигаданих об'єктів: вампірів, темряви, привидів, жахів, тимчасові: тварин, комах, зміїв та глибинні: страх невідповідності, самотності, знехтування, відповідальності тощо (Poddubnaya N. G., Bolshunova O. V., 2013).

Встановлено, такі фактори як: відсутність відповідальності, нерішучість, міжособистісні конфлікти, неадекватна самооцінка є взаємозалежними із емоційними переживаннями та можуть сприяти появі страхів у дітей 3-6(7) років (Бабенко О.О. Таран М.І., 2019).

Серед причин страху науковці виділяють сімейні негаразди, помилки родинного виховання, порушення стосунків з батьками, механічні та електронні іграшки, пасивність в ігровій діяльності, психічна втома батьків (насамперед матері), раннє відвідування ЗДО, гендерні особливості, неповні сім'ї, залякування дорослими дітей тощо (Томчук С.М., Томчук М.І., 2018).

В. Гарбузов переконаний, що за усіма дитячими страхами варто розуміти боязнь смерті. На етапі переходу дошкільника в молодший шкільний вік дитина

починає замислюватися про смерть. Виникають питання: «А я не помру?»; «А ти, мамо, не помреш?» (Ковалевська А.О., 2012).

Українська дослідниця наголошує, що у віці 3-7 років причинами страхів у дітей є: помилки сімейного виховання, вразливість малюків, емоційна чутливість (Кононко О.Л., 2016).

Соціальними чинниками, які провокують появу страху в дітей є виховання у сім'ї: гіперсоціалізація, відторгнення, симбіоз, а також неблагополучні сім'ї та школі: педагогічний стиль учителя (Томчук С. М., 2006).

Експериментально доведено, діти щоб приховати чи замаскувати свої почуття до 5-6 років навчаються використовувати захисні механізми. Малюки вдаються до проєкції, як захисного механізму, приписуючи іншим свої власні неприйнятні бажання (Фройд З., 2016: 192).

Під час дослідження впливу тих чи інші об'єктів, подій, ситуації на появу страху в дітей виявлено, природними сигналами небезпеки є такі фактори: біль, самотність, раптова зміна ситуації, стрімке наближення об'єкта (Izard K. , 2012).

Доведено, що «відчуття постійного страху, тривожності погано впливає на самопочуття дитини і, звісно, заважає досягати успіхів» (Максимова О., 2009: 125).

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, зазначимо, що потребує удосконалення робота з позбавлення дитячих страхів на початкових етапах навчання у школі, адже дитячі страхи негативно впливають на навчання шестирічок.

Під час експериментального дослідження встановлено, що діти шести років, які починають навчання у школі бояться: хвороб, смерті та всього того, що спричинює захворювання (різних інфекції, поганого самопочуття тощо); смерті, вбивць, наркоманів, війни; бути недостойними своїх батьків та невдахами в школі. Найбільш поширеними страхами у шестирічних школярів є: природні (біологічні) – ті, що пов'язані із загрозою життю дитини; соціальні – боязнь і побоювання за зміну свого соціального статусу та внутрішні – породжені фантазією, уявою дитини.

Бажання батьків бачити свою дитину здоровою і щасливою природно. Проте немає гарантії, що все життя малюка буде безхмарним, що не складуться обставини, які сприятимуть розвитку в нього страху. Страх є емоційно невід'ємним проявом у психічному житті шестирічної дитини, як і радість, захоплення, злість, здивування, сум. Любов до дітей – одна з головних умов їх гармонійного розвитку. Якщо дитина відчуває захист близьких дорослих, то підстав для розвитку страхів значно менше. Переконані, у дітей є потреба у прояві з боку батьків ніжності, турботи, прийняті її такою, якою вона є.

Перспективним напрямком дослідження є здійснення подальшого аналізу психологічних особливостей страхів у молодшому шкільному віці з метою розробки ефективних засобів їх профілактики та корекції.

Конфлікт інтересів. Відсутній конфлікт інтересів.

References

- Atamanchuk N.M. (2015). Art-terapiia yak zasib vyvchennia ta podolannia barrieriv u spilkuvani pidlitkiv. *Nauka i osvita*. Vyp. 3. S. 12-16(Web of Science) [in Ukrainian].
- Atamanchuk N. M., Yalanska S. P. (2021). Use of art practices in working with higher education students. New impetus for the advancement of pedagogical and psychological sciences in Ukraine and EU countries: research matters: *Collective monograph*. Vol. 1. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». P.34-50. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-032-2-3> [in Poland].
- Babenko O.O. Taran M.I. (2016). Teoretychnyi analiz vyvchennia strakhu yak psykholohichnoi problemy u formuvanni samoosinky pidlitka. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriia «Psykholohichni nauky»*. 2016. Vyp. 2. T.2. s. 12-15 [in Ukrainian].
- Izard K. E. (2012). *Psihologiya emotsiy*. SPb.: Piter. 464 s. [in Russia]
- Zaharov A. I. (1995). *Kak pomoch nashim detyam izbavitsya ot straha*. SPb.: Gippokrat. 128 s. [in Russian].
- Zaharov A. I. (2000). *Dnevnyie i nochnyie strahi u detey*. SPb.: Izdatelstvo SOYuZ. 448 s. [in Russian].

- Zameliuk M.I., Mahdysiuk L.I., Olkhova N.V. (2018). Artterapiia yak zasib tvorchoi samorealizatsiia osobystosti. *Psykholohiia: realnist i perspektyvy: zb. nauk. pr.* Rivne: RDHU. Vyp. 10. S. 50-57 [in Ukrainian].
- Klimanova Yu. Narisuy svoy strah: Detskie strahi. *Semya i shkola*. 1999. # 9. S.102 [in Russian].
- Kovalevska A. O. (2012)/ Metody doslidzhennia strakhiv ditei molodshoho shkilnogo viku [Elektronnyi resurs]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. Vypusk 15 [in Ukrainian].
- Kononko O.L. (2016). Navchaiemo starshykh doshkilnykiv vidrizniaty realni strakhy vid uiavnykh. *Vykhovatel-metodyst doshkilnogo zakladu*. №7. S. 25- 31 [in Ukrainian].
- Kratkiy psihologicheskii slovar / Sost. L.A.Karnenko. Red. A.V. Petrovskiy, M.G. Yaroshevskiy. M., 1985. 570 s. [in Russian].
- Kuznietsov M. A., Babarykina I.V. (2012). Shkilni strakhy: vydy, umovy proiavu ta shliakhy podolannia: monohrafiia. Khark. nats. ped. un-t im. H.S. Skovorody. Kh.: KhNPU, 227 c. [in Ukrainian].
- Litvak M.E. (1995). Usli hochesh byit schastlivyim. SPb.: Feniks. 608 s. [in Russia].
- Maksymova O.O. (2009). Formuvannia uspishnoi osobystosti shestyrichnogo pershoklasnyka (eksperymentalne doslidzhennia). *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Pavla Tychyny / Hol. red.: Martyniuk M.T. Uman: PP Zhovtyi O.O. Ch.3. S. 124-130* [in Ukrainian].
- Ovcharova R.V. (1996). *Prakticheskaya psihologiya*. M.: T.Ts. «Sfera». 337 s. [in Russian].
- Poddubnaya N., Bolshunova O. (2013). Strahi i trevozhnost kak destruktivnyie emotsionalnyie sostoyaniya v zhizni mladshogo shkolnika: teoreticheskii aspekt problemyi. *Sostoyanie zdorovya: meditsinskie, sotsialnyie i psihologo-pedagogicheskie aspektyi*. Chita. C. 154-160.
- Tomchuk S.M., Tomchuk M.I. (2018). *Psykholohiia tryvohy, strakhu ta ahresii osobystosti v osvithomu protsesi: monohrafiia*. Vinnytsia: KVNZ «VANO». 200 s. [in Ukrainian].

Tomchuk S. M. (2006). Heneza nehatyvnykh psykhiichnykh staniv molodshykh shkolariv ta yikh korektsiia: avtoref. dys... kand. psihol. nauk: 19.00.07. Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova. K. 20 s. [in Ukrainian].

Froyd Z. (2016). Psihoanaliz detskih strahov. SPb.: Azbuka. 288 s. [in Russia].

Yalanska S.P., Atamanchuk N.M. (2021). Podolannia strakhiv u ditei: resurs art-tehnik. Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation: *collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference, February 12, 2021*. Pisa: European Scientific Platform. Vol. 4. P. 22-24. <https://doi.org/10.36074/12.02.2021.v4>

Yalanska S.P., Atamanchuk N.M. Psykholohiia formuvannia tolerantnoho seredovyscha v umovakh novoi ukrainskoi shkoly. *Nauka i osvita*. Ser.: Psykholohiia. Odesa, 2017. №1. S.71-75. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-1-12> (Web of Science) [in Ukrainian].